

Par juridisko palīdzību administratīvā procesā iestādē un tiesā apkopojums

2017.gada 2.februārī tika pieņemti grozījumi Administratīvā procesa likuma (APL) 18.pantā (Administratīvā procesa izdevumi un valsts nodrošinātā juridiskā palīdzība). Saskaņā ar minētajiem grozījumiem, kopš 2017.gada 1.marta spēkā ir APL 18.panta ceturtais daļa redakcijā, kas paredz, ja iestādē izskatāmā administratīvā lieta ir sarežģīta, iestāde pēc fiziskās personas lūguma, ievērojot šīs personas mantisko stāvokli, lemj par atlīdzību tās pārstāvim. Savukārt APL 18.panta piektā daļa, kuras redakcija paredz, ka valsts nodrošināto juridisko palīdzību, ievērojot lietas sarežģītību un fiziskās personas mantisko stāvokli, pēc personas lūguma piešķir, pamatojoties uz tiesas (tiesneša) lēmumu, pēc pieteikuma saņemšanas tiesā līdz galīgā tiesas nolēmuma spēkā stāšanās brīdim.

No cilvēktiesību viedokļa minētie grozījumi APL ir visnotaļ atbalstāmi, jo tie paredzēja valsts atbalstu mazāk aizsargātām personām, lai viņas varētu realizēt Latvijas Republikas Satversmes 92.pantā garantētās tiesības uz juridisko palīdzību administratīvajā procesā iestādē un tiesā.

2019.gadā un atkārtoti 2020.gadā tiesībsargs vērsās lielākajās valsts un pašvaldības institūcijas, kā arī administratīvajās tiesās, lai apzinātu situāciju ar APL 18.panta ceturtajā un piektajā daļā paredzēto tiesību īstenošanu.

Izvērtējot iestāžu un tiesu sniegto informāciju nācās secināt, ka iestādes APL 18.panta ceturtais daļā minētās tiesības bieži uztver kā personas prasību par zaudējumu atlīdzinājumu. Turklāt minētās tiesības tiek saistītas ar iestādes gala nolēmumu attiecīgajā lietvedībā. Faktiski netiek ņemts vērā, ka lieta, kura ierēdnim vai tiesnesim kā augstākās raudzes juristam nav sarežģīta, tādā var būt personai, kura apstrīd iestādes lēmumu. Tāpat tika secināts, ka personai bez juridiskām zināšanām un iespējas saņemt juridisko palīdzību nepietiekamā ienākumu līmeņa dēļ, pastāvot tiesu praksei attiecīgajā jautājumā, ir vienīgi teorētiska iespēja norādīt uz iespējamam juridiskām niansēm un atšķirībām, kas varētu kļūt par iemeslu tiesu prakses maiņai. Arī objektīvās izmeklēšanas princips nevar aizstāt personas tiesības uz kvalificētu juridisku palīdzību administratīvajā procesā tiesā. Savukārt likumdevēja noteiktie juridiskās palīdzības saņemšanas kritēriji ir noteikti ļoti vispārīgi pieļaujot iestādei un tiesai plašu rīcības brīvību. Savukārt iekšējie kritēriji nav izstrādāti nevienā no apzinātajām institūcijām un tiesām. Turklāt apstāklis, ka ne iestādes, ne tiesa tieši neinformē personas par APL 18.pantā paredzētajām iespējām viennozīmīgi nevar sekmēt personu tiesību realizāciju. (Ar pētījuma saturu var iepazīties pielikumā)

Lai objektīvi izvērtētu situāciju ar APL 18.pantā minētajām tiesībām, 2020.gadā tika veikta arī iedzīvotāju aptauja. Apkopojot tās rezultātus, tika konstatēts, ka iedzīvotāji lielākā mērā informēti par savām tiesībām administratīvajai tiesai lūgt piešķirt advokātu, nevis par tiesībām lūgt atmaksāt

juridiskās palīdzības izdevumus valsts vai pašvaldību iestādei. Mazai aptaujāto daļai ir reāla pieredze šo tiesību izmantošanā.

Informētība par tiesībām saņemt juridiskās palīdzības izdevumu kompensāciju valsts vai pašvaldību iestādēm, kuras lēmumam administratīvajā procesā persona nav piekritusi, uzskatāms par vāju, par tiesībām lūgt piešķirt juridiskās palīdzības pakalpojumu administratīvajam procesam tiesā ir uzskatāms par vidēju. Aptaujā trūkst datu par personu ar vidējo un pamatizglītību informētību, uz kuru atbalstu vislielākā mērā ir orientētas APL normas. Tātad pastāv vērā ņemama varbūtība, ka mazāk izglītotie un personas ar zemiem ienākumiem varētu būt informētas vēl mazākā mērā, nekā nomērīts aptaujā.

Pētnieku ieskatā būtu vērtējams, cik vienkārši vai sarežģīti minētā informācija ir atrodamā iestādes mājas lapā, pievēršot uzmanību tam, vai ir atrunāta procedūra, kā lūgt izdevumu atlīdzināšanu, cik sarežģītā valodā tā ir izklāstīta. Turklāt esot nepieciešams pārliecināties, ka šāda informācija iedzīvotājiem tiek sniegta visos lēmuma pieņemšanas gadījumos. (Ar pētījuma saturu var iepazīties pielikumā)

Abas aptaujas norāda uz zemo iedzīvotāju aktivitāti pieprasot un izmantojot APL 18.panta ceturtajā vai piektajā daļā minētās iespējas. Vienlaikus no institūciju un tiesu sniegtām atbildēm secināms, ka iedzīvotāju informēšana par minētajām tiesībām tiek veikta drīzāk formāli vai nenotiek vispār. Ņemot vērā minēto un iedzīvotāju zemo aktivitāti šo iespēju izmantošanā, var secināt, ka normas izstrādes mērķis nav sasniegts, jo informācija par APL 18.pantā paredzētajām iespējām nenonāk līdz mazāk aizsargāto personu grupām, kurām šāda veida palīdzība varētu būt aktuāla un nepieciešama pēc būtības. Savukārt iestāžu un tiesas iespējas brīvi vērtēt lietas sarežģītību var kļūt par nepārvaramu šķērslī, kas liedz mazāk aizsargātām personām APL 18.panta ceturtajā un piektajā daļā paredzētās iespējas, kā arī radīt iedzīvotājos viedokli par likumā paredzēto tiesību deklaratīvo raksturu.